

Ubeseiditev intencionalnega objekta v romanu Florjana Lipuša *Boštjanov let*

Ubeseiditev intencionalnega objekta opozarja na poetičnost Lipuševega besedila kot na posebno stilno funkcijo v romanu *Boštjanov let*. Intencionalni objekti: voda, hiša in škopnik so objekti iz pisateljevega življenjskega sveta. Ker določajo način njegove eksistence, zavzema Lipuš do njih posebno relacijo na ravni poetičnosti. Pisatelj namreč ni zunanji opazovalec, ampak je v intencionalne objekte sovklučen z načinom svojega bivanja v svetu, ki ga določajo eksistenciali: radost skrb in groza.

Ključne besede: intencionalnost, intencionalni objekt, eksistenciali, historični jaz, teoretični jaz, Martin Heidegger, Florjan Lipuš.

The wording of the intentional object wishes to draw attention to both, the poetry of Lipuš text as well as to the particular function of style in the novel *Boštjanov let*. The intencional objects: water, house (home) and škopnik are objects out of the author's vital world. Since they determine his way of life, Lipuš has a special relation towards them on a poetic level. The author is not an external observer of objects, but becomes drawn into them by his manner of existance in the world, which is determind by the existencials: joy, worry, horror.

Key words: intentionality, intentionak object, existencials, the historical me, the teoretical me, the vital world, Martin Heidegger, Florjan Lipuš.

Roman Florjana Lipuša *Boštjanov let* spada med tista besedila slovenske sodobne književnosti, ki jih odlikuje jezikovna večplastnost. Kot posebna stilna funkcija temelji na avtorjevem odnosu do družbenozgodovinske situacije in na intuitivnem odnosu do reči, ki so oblikovale njegov življenjski svet. Z vidika življenjskega sveta in historičnega jaza lahko postane Lipuš sovklučen v reči na tak način, da zavzame do njih poetično relacijo. Poetični odnos pa izključuje deskripcijo kot opisovanje zunanosti, saj se med človekom in rečmi oblikuje intuitivni odnos; v takem odnosu pa je intencionalni objekt zaznamovan s specifičnim načinom bivanja, s potezami posameznikove lastne eksistence. Razmišljanje želi zato izpostaviti tista mesta v romanu, kjer je pisatelj z elementi poetičnosti ubeseditil intencionalne objekte glede na način, kako so vstopali v njegovo eksistenco in jo sooblikovali. Zaradi obširnosti problematike se bo potrebno omejiti na tri intencionalne objekte, to so: voda, hiša (dom) in škopnik. Vsak izmed njih pripada različnemu eksistencialu kot posebnemu pisateljevemu občutju. Voda pripada radosti, hiša (dom) skrbi in škopnik grozi. Zaradi različnih eksistencialov bo potrebno upoštevati tudi različna sredstva ubeseditve intencionalnih objektov glede na pozitivno oziroma negativno sovklučenost v pisateljevo eksistenco pa tudi glede na njihovo realno oziroma halucinatorno pojavnost. Zaradi vseh navedenih elementov intencionalnosti se želi razmišljanje opreti na filozofsko misel Martina Heideggerja in njegovo razlago intuitivnosti ter intencionalnega objekta. Heideggerjeva misel omogoča vpogled v intencionalnost kot sovklučenost človeka in reči ter razkriva njihovo intimno povezanost na ravni specifične ubeseditve. Zato bo potrebno izpostaviti nekatere Heideggerjeve temeljne ugotovitve o intencionalnosti. Glede na to, da izhaja Heideggerjeva

misel iz pesniškega razumevanja sveta, lahko postane tudi izhodišče Lipuševi besedilni poetiki. Zaradi obširnosti fenomenološke interpretacije bodo poudarjena samo tista izhodišča, ki jih je mogoče miselno povezati s poetičnostjo Lipuševega romana *Boštjanov let*.

V svojem temeljnem filozofskem delu *Bit in čas* je Heidegger izpostavil tezo, da živi človek v svetu, v katerem reči vselej nekaj pomenijo; vendar pa človek ne more biti samo zunanji opazovalec reči, ampak jih mora doživeti, biti mora vanje sovklučen. Sovključenost v reči pa lahko poteka le iz življenjskega sveta. Življenjski svet razlaga Heidegger z vidika teoretičnega in historičnega jaza. Teoretični jaz proučuje reči z znanstvenega vidika, historični jaz pa ustvarja do reči poetično relacijo. Poetična naravnost lahko izhaja iz vsakdanjega življenja, ki pa je v marsičem izjemno, zato že prestopa mejo vsakdanjosti in postaja življenje poeta, umetnika. Zato lahko Heidegger zapiše misel, da teoretični objekti niso intencionalni objekti, kajti intencionalni objekti so zaznamovani s popolnoma svojskim načinom bivanja. Vendar pa Heidegger ugotavlja, da je nujna bitna orientacija, zavedanje, da imajo reči svojo bit, da jih moramo dojeti na način njihove biti. To pomeni, da se mora človek najprej zavedati lastne biti, kot tu-biti, kot eksistence; šele iz tega zavedanja vznikne zavedanje o rečeh. Takšno zavedanje je pogoj, da nek objekt lahko postane intencionalni objekt. Heidegger se v okviru intencionalnosti obrne tudi k problemu neprisotnega objekta in si zastavi vprašanje, ali mora biti intencionalni objekt nujno objekt človekove realne zaznave. Njegova ugotovitev je naslednja: zaznava ne postane intencionalna šele tedaj, kadar imamo pred seboj nekaj realnega; zaznava je intencionalna sama v sebi, je izvorno intencionalna ne glede na to, ali je zaznano realno navzoče ali pa je nenavzoče. To pomeni, da je objekt zaznave lahko tudi halucinatorni objekt, objekt imaginacije, ki vstopa v zaznavo zaradi človekovega specifičnega eksistencialnega doživetja. Vprašanje intencionalnosti je po Heideggerjevem izvajanju nujno povezano z eksistenciali, ki so načini tu-biti kot biti v svetu. Med izvorne eksistencialne prišteva Heidegger skrb, tesnobo, radost, krivdo, strah, grozo...; vsi eksistenciali pa so že dani v človekovo eksistenco pred njegovim zavedanjem. Biti v svetu pomeni torej biti usmerjen k rečem sveta na način, kot ga določajo izvorni eksistenciali.

Intencionalni objekti v Lipuševem romanu so objekti iz življenjskega sveta, v katerem ohranja historični jaz poetično razdaljo do reči, ki ga obdajajo v njegovi eksistenci. Z intencionalnimi objekti ohranja Lipuš komunikativno vez na ravni eksistencialov kot so radost, skrb, strah in groza. Vendar pa je treba poudariti, da negativna doživljaja kot sta strah in groza ohranjata besedilno poetičnost, saj ne zaideta v deskriptivnost ali celo v jezikovno banaliteto, ampak ostaneta z izbranimi stilnimi sredstvi vključena v pisateljevo intuitivno razmerje do življenjskega sveta. Intencionalni objekti Lipuševega življenjskega sveta so vključeni v razmišljanje glede na intenzivnost intencije pa tudi glede na pozitivnost oziroma negativnost doživljanja. Izbor intencionalnih objektov je zato naslednji: prvi intencionalni objekt je voda, ki je povezana z eksistencialom radosti; drugi intencionalni objekt je hiša (dom), ki je povezana z eksistencialom skrbi; tretji objekt pa je škopnik, ki je kot halucinatorni objekt povezan z eksistencialoma strahu in groze. Ubeseditev vseh intencionalnih objektov bo predstavljena tako, da bo z njihovo pomočjo razvidno tudi pisateljevo razmerje do eksistence oziroma njegova bivanjska razpetost med radostjo in grozo.

Voda zavzema kot intencionalni objekt posebno mesto v Lipuševem romanu. Pisatelj jo doživlja kot dar narave, ki človeka vedno znova nagovarja z radostjo ponavljajočega se

življenja. V ubeseditvenem postopku vode je mogoče najprej opaziti, da gre za popolnoma samostojen besedilni izsek, izločen iz ostale ubeseditve. Učinek takega postopka je na prvi vtis miselna in pripovedna raztrganost, ki pa ima vendarle svojo utemeljitev: pripovedni tok prekine pisatelj na tistem mestu, kjer stopi predenj intencionalni objekt, ob katerem se razpre tudi določen eksistencial. Voda je v romanu intencionalni objekt radosti, zato se ji pisatelj prepusti z vso intuitivnostjo. V ubeseditvi vode odpade najprej vsakršna deskripcija, saj je voda intencionalni objekt iz življenjskega sveta. Poetično ubeseditve vode razpirata najprej glagola "spremljati" in "priskakljati", s katerima Lipuš izpostavi srečanje z vodo. Oba glagola sta pomensko naravnana tako, da dajeta občutek bližine, sobivanja. Posebno estetsko noto pa daje ubeseditvi vode glagol "žuborčkati". S samosvojo morfemsko strukturo je Lipuš ustvaril dvoje: na eni strani je glagol žuboreti pomensko spremenil na raven otroške igrivosti, na drugi strani pa je poglobil slušni vtis, kot da bi se voda med žuborenjem ustavljala ob neštetihih drobnih ovirah, ob rastlinju in kamenju, ki obdajajo gozdni potok. Taka ubeseditvena sredstva vzbujajo vtis personifikacije, vendar pa je treba poudariti, da Lipuševa ubeseditve ne ostaja v mejah racionalne metafore, ampak jo presega z identifikacijo. Nadaljnji potek ubeseditve dokazuje, da pisatelj razume vodo kot svoj lastni izvir, kjer se je "izlegel". Lipuš uporabi glagol "izleči se" namesto roditi se; izlegel se je iz vode, izšel je iz njenega legla. Glagol "izleči se" nedvomno nosi pomensko težo pripadanja leglu, nekakšno človekovo večno določenost, ki je ni mogoče zaslediti v glagolu roditi se. Glagol roditi se ne določa pripadanja, temveč mnogo bolj človekovo postavljenost v svet, bolj vrženost kot pripadnost. Šele na tej točki ubeseditve zares izstopi sovklučenost, ki je pogoj, da lahko reč sveta postane intencionalni objekt. Iz pisateljevega zavedanja lastne eksistence je vzniknilo tudi zavedanje o rečeh iz njegovega življenjskega sveta. Voda je kot intencionalni objekt nosilka svoje biti, ki jo Lipuš razume kot lastno bit, saj sta z intencionalnim objektom samo dve različni obliki iz istega legla.

Hiša (dom) pripada eksistencialu, ki ga Heidegger imenuje skrb; skrb pa je vedno najprej usmerjena k človekovi lastni biti in nato k rečem sveta. S tega vidika se je potrebno približati Lipuševi ubeseditvi hiše, ki je v svoji primarni funkciji človekov dom, njegovo zatočišče pa tudi varnost. Tista mesta v romanu, kjer je izpostavljen dom, razkrivajo pisateljevo eksistenčno travmo zaradi nasilno potrganih družinskih vezi v usodnih družbenozgodovinskih situacijah. Hiša kot dom izgubi svojo primarno vlogo, vendar pa ostane kljub osamelosti in propadanju intencionalni objekt. Vanjo je usmerjena pisateljeva skrb, kajti hiša še vedno vsebuje prisotnost matere, nasilno odpeljane žrtve. Z njeno smrtjo se je začelo propadanje doma, zato je v romanu najprej prisotna pisateljeva skrb zaradi bivanjske izvrženosti, nato pa se skrb za lastno bit prenese tudi na hišo, dom, kot intencionalni objekt. Skrb ni negativen eksistencial; v Lipuševem romanu pa je zaradi travmatične eksistence glavnega junaka vendarle zaznamovala intencionalni objekt z jezikovnimi sredstvi tragičnega občutja. Hišo (dom) je Lipuš najprej ubeseditil z glagoli, ki zaznamujejo njeno propadanje in so izbrani tako, da predstavijo premagano žrtev, smrtno zadeto žival. Glagoli se dramatično stopnjujejo: najprej ubeseditijo nagoni umik žrtve, nato pa njeno onemoglo vdanost. Lipuš zapiše, da se je hiša najprej potuhnila", nato se je "skrčila" in nazadnje "k zemlji stisnila". Takoj za to ubeseditvijo pa sledijo izrazna sredstva, ki razkrivajo pisateljevo sovklučenost v hišo, ki je ostala njegov intencionalni objekt. S temi izraznimi sredstvi pa je predstavljena skrb za hišo, saj je Lipuš kljub tragični izkušnji bivanjske izvrženosti še vedno emocionalno močno povezan z domom, ki ga je nekoč bogatila mati s svojo prisotnostjo. Sovklučenost v objekt

intencije je ubesedena kot identifikacija s posebnim dihom hiše; pisatelj občuti kot lastni življenjski utrip prisotnost časa otroštva. Ubesei ga z deležniškimi tvorbami glagolov: “shraniti”, “potakniti”, “trepetati”, “pocejati”. Čas, ki je v hiši “shranjen v zidovih” in “potaknjen po razpokah”, učinkuje zaradi vloge pasiva kot skrbno shranjen čas, nespremenljiv in trajajoč ter omogoča intencionalnemu objektu, da ostaja na ravni ponovnega doživljanja otroštva. Obstaja pa še drugačna ubeseditvev časovnosti. Deležniški tvorbi “trepetajoč” in “pocejajoč” pa v istem ubeseditvenem postopku trgata vtis pasivnosti in vnašata prisotnost živega utripanja časa, ki onemogoča pozabo intencionalnega objekta. Deležniški tvorbi “trepetajoč” (za okni) in “pocejajoč se” (po oknih) sta ubeseditvi pisateljeve lastne emocionalne vibracije, s katero oživlja hišo, saj je vanjo usmerjena njegova bivanjska skrb.

Tretji eksistencial, ki je prisoten v Lipuševem romanu, je groza. Kot eksistencial predstavlja groza stopnjevan strah, ki je na poseben način zaznamoval človekovo eksistenco. V Lipuševem romanu je groza prisotna kot občutje osamljenega in zapuščenega otroka Boštjana, zaznamovanega z nasilno smrtjo matere in brutalnim ravnanjem okolja. Otrokova travmatična eksistenca se zgosti v grozo, ki vedno znova poraja podobo škopnika, halucinatorni objekt bivanjske izkušnje. Mitološko bitje škopnik ne more biti realno navzoč intencionalni objekt, vendar pa to ne pomeni, da človek ne bi mogel biti vanj sovklučen, čeprav se doživljanje takega objekta dogaja na ravni halucinacije. Človeška zaznava je intencionalna že sama na sebi, ugotavlja Heidegger; to pomeni, da zaznava človeka usmeri k intencionalnemu objektu tudi če je ta imaginativen in ga je izoblikovala groza kot eksistenčna izkušnja. To dejstvo je v Lipuševem romanu eksplicirano na tistih mestih, kjer je izpostavljena otrokova groza, ki eksistenčne situacije sproti spreminja v podobo škopnika. Vsaka negativna bivanjska izkušnja usmeri zaznavo k halucinatornemu objektu in s tem stopnjuje otrokovo grozo ter zavest brezizhodnosti. Boštjanova eksistenca se dramatično krči, saj se reči sveta sproti spreminjajo v halucinatorno podobo uničujoče mitične prikazni. Prisotnost škopnika zaznamujeta adverb “vedno” in “povsod”, ki v pomenu časovne in prostorske razsežnosti onemogočata otrokov beg. Z nedovršnim glagolom “presedeti” pa je Lipuš ubeseditel neprekinjeno prežanje škopnika, ki od zore do mraka presedi v vejah drevesa. Njegova prisotnost je v otroški zaznavi tako otipljiva, da sta ustrezno ubeseditel tudi vonj in svetloba, ki obdajata halucinatorni objekt. Škopnik ima “duh po slami” in se “pretkano iskri”. Adverb “pretkano” je zanimiv zato, ker je njegov pomenski odtonek zavajajoč; iskrenje škopnika je sprva res sijanje skozi drevesne veje, ki ga je mogoče zamenjati s svetlobo zvezdne noči. Ko pa se začne iskrenje približevati, se spremeni v slepečo nevarnost. Dokaz za pretkanost iskrenja sledi kmalu potem, ko otrok občuti naraščajočo grozo in skuša ubežati, vendar ne najde izhoda. Trenutek ujetosti v halucinatorni objekt je Lipuš ubeseditel z dinamiko adverb “hitreje”: bolj ko otrok hipnotično strmi v iskrenje, hitreje se mu približuje, dokler pobeg ni več mogoč in pisatelj lahko zapiše samo še lapidarno poved: “Prepozno je.”

Ubeseitev intencionalnega objekta je samo eden izmed stilnih postopkov v bogati jezikovni večplastnosti Lipuševega romana *Boštjanov let*. Jezikovno večplastnost omogočajo različni eksistenciali: radost, skrb, groza pa tudi gnus, razočaranje in tesnoba. Eksistenciali se v pripovedi nenehno menjujejo v silovitem ritmu pisateljevega doživljanja sveta in njegovega lastnega razpoloženja, zato se tudi jezikovno prekrivajo, njihova ubeseitev pa je razpeta med skrajnosti: od banalitete in ironije do poetičnosti, kar je nedvomno izjemnost Lipuševega stila. Poetična ubeseitev je v Lipuševem romanu povezana z intencionalnim objektom iz

življenjskega sveta, v katerem domuje pisatelj na način historičnega jaza. Šele iz te eksistenčne odločitve se mu lahko reči sveta razkrijejo kot intencionalni objekti. Ker je vanje sovklučen s svojimi lastnimi doživljaji, lahko zavzame do njih poetično relacijo in jih tudi ubesedi z jezikovnimi sredstvi lastne emocionalnosti. Intencionalni objekti pa se pisatelju lahko razkrivajo s pomočjo določenih eksistencialov, ki omogočajo tudi halucinatorne objekte; potrebno pa je poudariti, da je pisateljeva sovklučenost v intencionalni objekt prisotna tudi takrat, ko je objekt intencije halucinatoričen. Z intuitivnimi jezikovnimi sredstvi lahko tak objekt še vedno ostane v mejah besedilne poetičnosti. Povsem drugače pa poteka ubeseditvev tistih delov romana, ki jih pisatelj prikazuje z vidika človeka, vključenega v hladno racionalnost družbenozgodovinske situacije. V prikazu etično vprašljive človeške skupnosti uporablja Lipuš jezikovna sredstva ironije in groteske. Bolj ko je spoznaval ponarejeno resnico časa in zgodovine, bolj se je v njem krčila možnost komuniciranja, zato je o svojem junaku Boštjanu lahko zapisal naslednje:” O ničemer ni govoril več, o vsem je molčal; povest se mu je zgnetla v stavek, stavek v besedo, beseda v nemi molk.” (Lipuš 2003: 113)

Viri, literatura

1. HEIDEGGER, Martin, 1997: *Bit in čas*. Ljubljana: Slovenska matica.
2. HRIBAR, Tine, 1993: *Fenomenologija*. Ljubljana: Slovenska matica.
3. LIPUŠ, Florjan, 2003: *Boštjanov let*. Maribor: Nova znamenja.